

Het causa-beginsel

*M. W. Scheltema**

1. INLEIDING

Het causa-beginsel vindt zijn oorsprong in het Romeinse recht. In het Romeinse recht moest aanvankelijk aan bepaalde formaliteiten worden voldaan om een afspraak tussen partijen bindend te achten. Wanneer een belofte voor partijen bindend was, kon door de praetor een actie worden verleend.

Later raakten de formaliteiten steeds meer in onbruik, maar zocht men naar een manier om toch niet alle afspraken tussen partijen bindend te maken. Uit deze ontwikkeling is de causa-eis ontstaan. De afspraak moest een zekere causa hebben. Aan de hand van de causa werd bekeken of een afspraak afdwingbaar was of niet. In de Middeleeuwen kreeg deze causa-eis, onder de invloed van het canonieke recht, meer het karakter van de *iustum pretium*-eis. Hetgeen waartoe partijen zich verbonden moest volgens deze eis gelijkwaardig zijn.

De *iustum pretium*-eis heeft zich niet doorgezet in het oude Burgerlijk Wetboek van Nederland. De causa-eis werd echter wel in het Burgerlijk Wetboek gecodificeerd in artikel 1356 sub 4° BW (oud).

2. DE CAUSA-EIS IN HET OUDE RECHT

Naar oud recht bestond de geoorloofde oorzaak in artikel 1356 sub 4° juncto 1371 en 1373 BW (oud) als vereiste voor de geldigheid van een overeenkomst.

* Mr. M.W. Scheltema is als universitair docent verbonden aan de Afdeling burgerlijk recht van de Rijksuniversiteit Leiden. Hij dankt Prof. mr. Jac. Hijma voor zijn welwillend commentaar.

Over dit oorzaaksbegrip bestond in de literatuur verschil van mening. De meningsverschillen spitsten zich vooral toe op vier vragen.¹ De eerste vraag betrof de kwestie of de oorzaak betrekking heeft op de verbintenis of alleen op de overeenkomst. Ten tweede ging het om het probleem of de oorzaak subjectief, dat wil zeggen aan de hand van het beoogde doel van partijen, of objectief, dat wil zeggen aan de hand van de los van de wil van partijen staande rechtsgrond, moest worden benaderd. Ten derde de vraag of het begrip oorzaak in verband met 'ongeoorloofde oorzaak' iets anders inhield dan in de combinatie 'zonder oorzaak'. Ten slotte was er nog verschil van mening over de vraag of het oorzaaksvereiste alleen een ontstaanseis of ook een bestaanseis was. Dit laatste probleem ziet op de vraag of de oorzaak alleen bij het sluiten van de overeenkomst aanwezig moet zijn of ook nog daarna.

Ik zal mij in het kader van dit betoog beperken tot de tweede vraag — moet de oorzaak objectief of subjectief worden gezien — omdat deze vraag voor de bespreking van het causa-beginsel het meest relevant is.²

Door de Hoge Raad werd lange tijd de subjectieve leer aangehangen.³ Deze leer heeft ook in de literatuur navolging gevonden.⁴ Rechtvaardiging van deze opvatting wordt vooral gevonden in het feit dat niemand zich tot iets verplicht zonder een doel. Bovendien voeren de voorstanders aan dat er bij objectieve interpretatie van het oorzaaksbegrip geen verschil meer bestaat tussen de inhoud en de oorzaak van de overeenkomst.

Op de subjectieve leer is kritiek geuit.⁵ Scholten is van mening

1. J.H. Nieuwenhuis, Drie beginselen van contractenrecht, dissertatie Leiden 1979, Deventer 1979, blz. 69; Contractenrecht III (Wuisman), nr. 68 e.v.
2. Zie voor de andere vragen: Asser-Rutten II (Verbintenissenrecht), blz. 172-197.
3. Zie bijvoorbeeld: HR 17 november 1922, NJ 1923, 155; HR 29 mei 1946, NJ 1946, 426; HR 4 mei 1973, NJ 1973, 378.
4. C.J.J.M. Petit, Beweegreden of oorzaak van making en schenking, In: Rechtskundige opstellen aangeboden aan Prof. mr E.M. Meijers, Zwolle 1935, blz. 242. Zie ook: Contractenrecht III (Wuisman) nr. 69. Vgl. J.H. Nieuwenhuis, a.w., blz. 71 en 73.
5. G.J. Scholten, De oorzaak van de verbintenis uit overeenkomst, dissertatie Universiteit van Amsterdam 1934, Zwolle 1934, blz. 82; Asser-Rutten II, blz. 180; P.W. van Doorne, Problemen van consideration en causa, In: Rechtsgeleerde opstellen aangeboden aan Prof. mr P. Scholten, Haarlem 1932, blz. 117; P. Abas, Beperkende werking van de goede trouw, dissertatie Universiteit van Amsterdam 1972, Deventer 1972, blz. 81. Vgl. HR 23 mei 1986, NJ 1986, 762

dat een subjectieve interpretatie van het oorzaaksbegrip zou leiden tot de consequentie dat deze eis naast die van de bepaalbaarheid van de overeenkomst overbodig is. Het oorzaaksbegrip moet in een maatschappelijk-economische context worden gezien. Rutten merkt op dat, als de oorzaak van de overeenkomst het doel van partijen zou zijn, dan een overeenkomst zonder oorzaak een overeenkomst zonder doel zou zijn. Dat nu kan niet; niemand verbindt zich zonder een doel. Het lijkt erop dat de Hoge Raad in zijn latere arresten ook naar een meer objectieve benadering neigt.⁶

Onder andere ten gevolge van deze verwarring heeft een aantal schrijvers betoogd dat de wettelijke oorzaakseis geheel overbodig is.⁷ Deze stroming wordt ook wel de stroming van de anti-causalisten genoemd. Ook de wetgever van het huidige BW schaart zich onder deze stroming.⁸ De wetgever meent dat de oorzaak als wettelijke eis onder het huidige recht niet meer nodig is; er zijn voldoende aanknopingspunten elders in het wetboek te vinden waarmee het wegvallen van de wettelijke causa-eis kan worden gecompenseerd. Bovendien leidt het stellen van de wettelijke oorzaakseis tot onbevredigende resultaten.

Mijns inziens werd onder het oude recht de laatste tijd een objectief oorzaaksbegrip aangehangen. Dit blijkt onder andere uit de hierboven genoemde arresten van de Hoge Raad.⁹ In deze arresten wordt in het kader van de oorzaak niet zozeer gekeken naar het doel dat partijen hebben, maar naar de tegenover de prestatie staande wederprestatie. De oorzaak wordt derhalve meer in een objectief-economische context geplaatst. De Hoge Raad kijkt namelijk of er een wederprestatie wordt geleverd en of die wederprestatie enige daadwerkelijke prestatie inhoudt. Als er geen (daadwerkelijke) wederprestatie wordt geleverd ontbreekt volgens de Hoge Raad de oorzaak. Van een wederprestatie die niet een werkelijke prestatie inhoudt kan sprake zijn als een wederpartij zich verbindt tot een

m.nt. G. Zie ook: Contractenrecht III (Wuisman), nr. 70.

6. Zie bijvoorbeeld: HR 30 november 1979, NJ 1980, 281 m.nt. GJS; HR 23 mei 1986, NJ 1986, 762 m.nt. G.
7. E.M. Meijers, Nieuwe bijdragen omtrent de leer der consideration en der causa, Verzamelde privaatrechtelijke opstellen deel III, Leiden 1955, blz. 301; J.C. van Oven, De oorzaak der overeenkomst, WPNR 3386 (1934), blz. 495.
8. TM, Parlementaire Geschiedenis Boek 6, blz. 898.
9. Zie noot 6.

prestatie waartoe hij al op andere grond was verplicht.¹⁰ Deze laatste gedachte is ook in het Anglo-Amerikaanse recht te vinden.

3. DE CONSIDERATION-EIS IN HET ANGLO-AMERIKAANSE RECHT

In het Anglo-Amerikaanse recht wordt ook nu nog een soort oorzaakseis gehanteerd, deze staat bekend als de *consideration*. De *consideration* wordt in het Anglo-Amerikaanse recht geplaatst in het kader van de vraag of een belofte, die een partij doet aan zijn wederpartij, bindend is tussen deze partijen.

In het Engelse zowel als in het Amerikaanse recht wordt voor het afdwingbaar achten van een belofte onder andere geëist dat de belover *consideration* heeft voor het doen van de belofte.¹¹ Ook in het Anglo-Amerikaanse recht leeft derhalve de romeinsrechtelijke gedachte dat een afspraak alleen niet voldoende is om een belofte bindend te achten.

Voor het totstandkomen van een overeenkomst is vereist dat er een onderhandeling is, waarbij beide partijen het eens zijn over de uitwisseling van beloftes.

In de Verenigde Staten hanteert men de *bargain theory of consideration*. Deze theorie houdt in dat als *consideration* wordt beschouwd, alles wat door de belover wordt gevraagd voor zijn belofte en wat door de andere partij wordt gegeven in ruil voor die belofte.¹² Een vergelijkbare opvatting van de *consideration* vindt men in Engeland.

Overigens moet volgens het Engelse recht scherp onderscheid worden gemaakt tussen het motief voor een belofte en de *consideration*.¹³ Als een weduwe van haar overleden man — krachtens zijn testament — in zijn huis mag blijven wonen, voor een huur van één pond per jaar (in 1842) en het onderhoud van het huis, zullen de erfgenamen hieraan gebonden zijn.¹⁴ Het motief van de erfgenamen

10. Vgl. HR 23 mei 1986, NJ 1986, 762 m.nt. G.

11. Zie voor het Engelse recht: Chitty on Contracts deel I, bewerkt door A.G. Guest e.a., Londen 1989, nr. 151. Zie voor het Amerikaanse recht: E.A. Farnsworth, Contracts, Boston 1990, blz. 41; Restatement (second) of contracts, §17.

12. Farnsworth, blz. 44; Restatement (second) on contracts, §71.

13. Chitty deel I, nr. 159; Thomas v. Thomas (1842) 2 Q.B. 851.

14. De vrouw had in die tijd krachtens het erfrecht geen aanspraak op (een gedeelte van) de nalatenschap.

zal zijn om aan het verlangen van de man, om zijn weduwe te verzorgen, tegemoet te komen. De *consideration* van de erfgenamen, om gebonden te zijn aan de belofte om de weduwe in het huis te laten wonen, is daarentegen de vergoeding van één pond per jaar en de belofte van de weduwe om het pand te onderhouden.

In Amerika wordt het motief voor de belofte beschouwd als een element van de *consideration*.¹⁵ Het motief is echter op zichzelf niet voldoende *consideration*.

Van gelijkwaardigheid tussen de inhoud van de wederzijdse beloftes hoeft echter geen sprake te zijn. Zo kan het geven van een onbeduidende zaak voldoende *consideration* zijn. Dit wordt ook wel de *peppercorn theory of consideration* genoemd.¹⁶ In het Engelse recht moet de *consideration* enige waarde hebben *in the eye of the law*, maar is een gelijkwaardige belofte niet vereist.¹⁷

In een aantal gevallen zal, ondanks het feit dat door de wederpartij in ruil voor de belofte iets wordt gepresteerd, geen sprake zijn van (voldoende) *consideration* bij de belover.¹⁸

Zo zal er onvoldoende *consideration* bij de belover aanwezig zijn als de andere partij datgene, wat door de belover wordt gevraagd, al heeft uitgevoerd op het moment dat de belofte wordt gedaan. In een dergelijke situatie spreekt men van *past consideration*. Hieronder vallen ook die gevallen waarin men op grond van de wet of een andere overeenkomst al tot het gevraagde verplicht was. Ten tweede is het ook niet voldoende als de wederpartij op hetzelfde moment van het doen van de belofte — of later — het gevraagde uitvoert, maar de belofte niet is gedaan om hem tot een dergelijk handelen aan te zetten. Ten slotte is ook geen sprake van *consideration* in die gevallen waarin de andere partij inderdaad het door de belover gevraagde uitvoert, maar niet als reactie op het doen van de belofte. Ook zal een *illusory promise* van de andere partij in ruil voor de belofte niet voldoende zijn.¹⁹ Van een *illusory promise* kan sprake zijn als het aan de beslissing van de wederpartij wordt overgelaten of hij nakomt, zonder dat aan het niet nakomen enige consequenties zijn verbonden.

15. Farnsworth, blz. 62.

16. Farnsworth, blz. 68. Zo ook voor het Engelse recht: Chitty deel I, nr. 163.

17. Chitty deel I, nr. 168.

18. Farnsworth, blz. 52; Chitty deel I, nrs. 169 en 173.

19. Farnsworth, blz. 75; Chitty deel I, nr. 169.

Als een *consideration* afwezig is, betekent dat echter nog niet altijd dat een belofte niet afdwingbaar is. Er kan namelijk, ondanks het feit dat de *consideration* ontbreekt, vertrouwen zijn gewekt bij de andere partij dat er een belofte was gedaan met voldoende *consideration*. Dit kan een reden zijn om, wanneer de vertrouwende partij in een nadeliger positie is gekomen door zijn vertrouwen, de belofte bindend te achten.²⁰ Deze vertrouwensbescherming wordt gebracht onder het leerstuk van de *change of position* of ook wel *promissory estoppel*.

De *consideration*-eis wordt in het Anglo-Amerikaanse recht echter steeds minder belangrijk; zelfs een onbeduidende tegenbelofte kan al voldoende *consideration* zijn en bovendien kan ook op grond van vertrouwen soms een belofte toch bindend worden geacht, ondanks het feit dat *consideration* ontbreekt. In het Anglo-Amerikaanse recht wordt de *consideration* naar mijn mening, zoals in Nederland ook is gebeurd, van een zeer harde eis tot een meer impliciete.

4. DE CAUSA-EIS IN HET HUIDIGE RECHT

De eis dat een overeenkomst een oorzaak moet hebben is niet meer in een artikel in het huidige Burgerlijk Wetboek te vinden. De wetgever heeft voor deze wijziging een drietal argumenten aangevoerd.²¹ Deze argumenten zijn dat de rechter voor 'delicate beslissingen' zou worden gesteld als hij de bedoelingen van partijen op redelijkheid zou moeten toetsen. Ook wordt de bindende kracht van overeenkomsten nodeloos ondergraven. Ten slotte wordt de rechtszekerheid en het verantwoordelijkheidsgevoel van partijen in gevaar gebracht. Bovendien kunnen problemen die vroeger aan de hand van het oorzaaksbegrip werden opgelost ook worden aangepakt met andere rechtsfiguren, zoals de wilsgebreken.²² Hartkamp is het eens met deze oplossing van de wetgever.²³ Abas daarentegen meent dat

20. Farnsworth, blz. 92; Chitty deel I, nr. 162.

21. TM, Parlementaire Geschiedenis Boek 6, blz. 898. Zie ook hierboven §2.

22. TM, Parlementaire Geschiedenis Boek 6, blz. 897.

23. Asser-Hartkamp II (Verbintenissenrecht), nr. 239. Zo ook Van Dunné, die echter meent dat de oorzaakseis geheel overbodig is; J.M. van Dunné, Normatieve uitleg van rechtshandelingen, dissertatie Leiden 1971, Deventer 1971, blz. 291.

wel een objectief oorzaaksbegrip in de wet opgenomen had moeten worden.²⁴

Hoewel blijkt dat de causa-eis voor de overeenkomst niet meer expliciet in een wetsartikel wordt gesteld, moet hieruit niet de conclusie worden getrokken dat een overeenkomst in het huidige recht geen oorzaak meer hoeft te hebben. Ik zal betogen dat een overeenkomst nog steeds een oorzaak, dat wil zeggen een rechtvaardiging, moet hebben. Deze rechtvaardiging wordt gevonden in het causa-beginsel. Het is echter niet nodig is om het bestaan van een oorzaak als expliciete eis voor de geldigheid van de overeenkomst in de wet op te nemen, zoals onder het oude recht het geval was. Voordat ik echter zal betogen dat de overeenkomst ook in het huidige recht een oorzaak moet hebben, is het goed om de grondslag van deze eis, het causa-beginsel, nader te omlijnen.

Onder het causa-beginsel versta ik het beginsel dat een rechtvaardige verdeling van schaarse goederen nastreeft. Dit beginsel wordt ook wel het beginsel van de ruilrechtvaardigheid genoemd. Vaak wordt in het kader van het causa-beginsel verwezen naar de adagia *quid pro quo* en *do ut des*. Voorkomen moet worden dat er ongegronde verschuivingen van schaarse goederen plaatsvinden.²⁵

Zoals ik hierboven al heb gesteld moet de overeenkomst ook in het huidige recht een oorzaak hebben. Ook Nieuwenhuis is deze mening toegedaan.²⁶ Volgens Nieuwenhuis is de oorzaak, ook onder het huidige recht, het verband tussen de verbintenissen die partijen op zich nemen als zij een overeenkomst sluiten. Deze verbintenissen staan in een middel/doel-relatie tot elkaar. De overeenkomst krijgt een doelloorzakelijke structuur omdat de verbintenissen op elkaar worden betrokken en onderling afhankelijk worden. Zonder dit doelloorzakelijk verband wordt het beginsel van ruilrechtvaardigheid, ik geef opdat jij geeft — *do ut des* —, doorbroken. Dit betekent dat de oorzaak van een overeenkomst nog steeds niet aan betekenis heeft ingeboet; onder het huidige recht bestaat het beginsel van de ruilrechtvaardigheid nog steeds. Nieuwenhuis wijst er op dat ook in

24. P. Abas, a.w, blz. 81.

25. Vgl. B.W.M. Nieskens-Ishording, *Het fait accompli in het vermogensrecht*, dissertatie Tilburg 1991, Deventer 1991, blz. 11; H.C.F. Schoordijk, *Ongegronde vermogensvermeerdering*, college ter herdenking van de promotie van Marcel Henri Bregstein, Zwolle 1977, blz. 4.

26. J.H. Nieuwenhuis, a.w, blz. 72 en 73.

Duitsland geen oorzaaksvereiste in de wet staat, maar ook daar de rechtvaardiging van een overeenkomst in het causa-beginsel wordt gezocht.

Ik deel de mening van Nieuwenhuis; het is niet juist om te denken dat men alleen door invoering van een nieuw wetboek niet meer zou streven naar een rechtvaardige verdeling van schaarse goederen. Als een overeenkomst de rechtvaardige verdeling van schaarse goederen niet aantast heeft zij een oorzaak; zij wordt in dat geval immers gerechtvaardigd door het causa-beginsel. Als echter de oorzaak ontbreekt dan wordt de overeenkomst niet gerechtvaardigd door het causa-beginsel; deze overeenkomsten worden door de rechtsorde niet geduld. Derhalve is de oorzaak nog steeds van belang voor de geldigheid van een overeenkomst.

Het opnemen van de oorzaakseis voor de overeenkomst in een artikel in het huidige wetboek is echter niet nodig. Er zijn in het huidige Burgerlijk Wetboek voldoende artikelen opgenomen die het doel hebben om ongegronde vermogensverschuivingen door middel van overeenkomsten te voorkomen. Te denken valt aan de bepalingen over wilsgebreken — de artikelen 3:44 en 6:228 — en de redelijkheid en billijkheid — onder andere te vinden in de artikelen 6:2, 6:248 en 6:258 BW.

De eis van de geoorloofde oorzaak, zoals die in artikel 1356 sub 4° BW (oud) was opgenomen, is in het huidige Burgerlijk Wetboek niet meer in dezelfde vorm teruggekeerd. Het vereiste dat een oorzaak geoorloofd moet zijn, is in enigszins andere vorm teruggekeerd in de regeling ten aanzien van de nietigheid van een rechtshandeling, die te vinden is in artikel 3:40 BW. Het aantal gevallen van nietigheid van een rechtshandeling is echter behoorlijk teruggedrongen. Veel gevallen van nietigheid zoals die onder het oude recht bestonden, worden in het huidige recht onder de vernietigbaarheid gebracht. Een voorbeeld hiervan is misbruik van omstandigheden. Ook in de ingewikkelde regeling van artikel 3:40 BW wordt, zoals onder het oude recht het geval was, onderscheiden tussen een rechtshandeling in strijd met de wet aan de ene kant en een rechtshandeling in strijd met de openbare orde of goede zeden aan de andere kant. Tevens is voor de nietigheid van een rechtshandeling van belang of het gaat om het sluiten, de inhoud of de strekking van deze rechtshandeling. Zo zal bij een verboden strekking alleen nietigheid optreden als beide partijen zich van de verboden strekking bewust

zijn. Op de regeling van artikel 3:40 BW is de nodige kritiek geuit.²⁷

Naar mijn mening speelt ook bij de nietigheid van overeenkomsten het hierboven genoemde oorzaaksbegrip een rol. Als namelijk een overeenkomst nietig is zal de rechtvaardiging voor de vermogensverschuiving op grond van deze (ongeldige) overeenkomst ontbreken. De rechtvaardige verdeling van schaarse goederen wordt dan verstoord. De overeenkomst heeft in dat geval geen oorzaak omdat hij niet wordt gerechtvaardigd door het causa-beginsel.

Het causa-beginsel komt echter ook buiten oorzaakseis voor de overeenkomst naar voren. Dit blijkt onder andere uit de bepalingen ten aanzien van de onverschuldigde betaling en ongerechtvaardigde verrijking — te vinden in de artikelen 6:203 en 6:212 BW. In deze reeks kunnen ook nog worden genoemd de bepalingen ten aanzien van de onrechtmatige daad — geregeld in artikel 6:162 en verder BW.²⁸

5. HET CAUSA-BEGINSEL BUITEN DE OVEREENKOMST

Het causa-beginsel beperkt zich niet tot de oorzaakseis voor de overeenkomst alleen. Dat was overigens ook onder het oude recht niet het geval. Van de gevallen, waaruit het bestaan van het causa-beginsel in het huidige recht — buiten de oorzaakseis voor de overeenkomst — blijkt, zal ik er twee bespreken.

Deze gevallen zijn de ongerechtvaardigde verrijking en de onverschuldigde betaling.

Betalingen moeten volgens artikel 6:203 BW een 'rechtsgrond', dat wil zeggen een causa, hebben. Onder betaling verstaat artikel 6:203 BW het geven van een zaak, het geven van geld en het verrich-

27. Het voert voor de bespreking van de causa-eis in het kader van deze verhandeling echter te ver om daarop in te gaan. Zie hiervoor met name: Jac. Hijma, *Nietigheid en vernietigbaarheid van rechtshandelingen*, dissertatie Leiden 1988, Deventer 1988, blz. 72-110.

28. Voor de onrechtmatige daad gaat dit beginsel echter alleen op als er ongegronde vermogensverschuivingen hebben plaatsgevonden, hetgeen bij de onrechtmatige daad niet altijd het geval hoeft te zijn. Zo zal geen vermogensverschuiving tussen de dader en het slachtoffer hebben plaatsgevonden als verkregen winst, die volgens artikel 6:104 BW inhoud kan zijn van de schadevergoeding, moet worden afgedragen.

ten van een prestatie. Als betalingen ‘zonder rechtsgrond’ zijn verricht moeten zij worden ongedaangemaakt.

De wetgever heeft het begrip ‘zonder rechtsgrond’ gebruikt om aan te geven dat de causa objectief benaderd moet worden; deze is derhalve niet afhankelijk van de bedoelingen van partijen.²⁹ De wetgever volstaat weliswaar met voorbeelden, maar hieruit blijkt dat het moet gaan om gevallen waarin naar objectieve maatstaven de betaling niet in stand kan blijven. In artikel 6:203 BW komt derhalve de objectieve benadering, zoals die onder het oude recht voor de oorzaak van de overeenkomst bestond, in het kader van de onverschuldigde betaling naar voren.

De vraag is echter of in dit kader wel voor de objectieve benadering moet worden gekozen. Nieuwenhuis voelt er in het kader van de oorzaak van een overeenkomst meer voor om aan te sluiten bij de doelloorzakelijke structuur van verbintenissen.

In het kader van een verbintenis worden betalingen verricht. Nu zou men bij de onverschuldigde betaling dan ook het begrip zonder rechtsgrond subjectief kunnen interpreteren. De betalingen zijn zonder rechtsgrond als het doelloorzakelijke verband niet (meer) bestaat. Meestal zal een betaling geschieden om een schuld te delgen. Als ik een fiets koop voor f 500, zal ik met mijn betaling — die in doelloorzakelijk verband staat met het verkrijgen van de fiets — mijn verbintenis tot betaling willen doen tenietgaan. Als echter, bijvoorbeeld wegens dwaling, de overeenkomst wordt vernietigd zal het doelloorzakelijke verband worden weggenomen. De betaling van de f 500 is dan zonder rechtsgrond omdat het doel, schulddelging of ook wel het tenietgaan van een verbintenis, door de betaling niet wordt bereikt.

Bovendien kan in driepartijenverhoudingen de door de wetgever gekozen objectieve benadering in het kader van de onverschuldigde betaling partijen die niets met elkaar van doen hebben, met elkaar in contact brengen. Partijen kunnen er belang bij hebben niet met anderen in aanraking te komen, waarmee zij geen rechtsverhouding hebben, bijvoorbeeld vanwege het gevaar van insolventie. In driepartijenverhoudingen werkt een dergelijke objectieve benadering van het begrip ‘zonder rechtsgrond’ dan ook niet goed uit.³⁰

29. TM, Parlementaire Geschiedenis Boek 6, blz. 805.

30. Zo ook: R. Zwitser, Onverschuldigde betaling aan een derde, in: Tot persistit!

Het zou in het kader van deze bijdrage echter te ver voeren om het probleem van de betaling zonder rechtsgrond geheel uit te diepen.

Vervolgens zal ik ingaan op het begrip 'ongerechtvaardigd' in het kader van de ongerechtvaardigde verrijking. Ook het begrip 'ongerechtvaardigd' duidt op het causa-beginsel. Verrijkingen die geen oorzaak hebben, die derhalve een ongegronde vermogensverschuiving bewerkstelligen, moeten worden teruggedraaid. In het kader van de ongerechtvaardigde verrijking is er dan ook geen subjectieve benadering mogelijk, aangezien hier niet naar het rechtshandeling-begrip gekeken hoeft te worden; een vermogensverschuiving hoeft geen rechtshandeling te zijn. Voor de subjectieve benadering is een rechtshandeling nodig; er moet een doel van partijen — een op rechtsgevolg gerichte wil — zijn te bespeuren. Een rechtshandeling is voor de actie uit ongerechtvaardigde verrijking echter niet nodig. Voldoende is dat een ongerechtvaardigde vermogensverschuiving heeft plaatsgevonden, ongeacht of deze verschuiving haar grondslag vindt in een rechtshandeling.

Er moet beoordeeld worden of er een verrijking aan de ene kant en een verarming aan de andere kant heeft plaatsgevonden. Tevens moet er causaal verband bestaan tussen de verrijking en de verarming en moet de vermogensverschuiving 'ongerechtvaardigd' zijn. De term 'ongerechtvaardigd' duidt op een objectieve benadering. Van buiten af moet, zonder de bedoelingen van partijen in ogenschouw te nemen, beoordeeld worden of deze vermogensverschuiving in stand kan blijven. Deze benadering zal ook in driepartijenverhoudingen, waarin geen betaling heeft plaatsgevonden, geen problemen opleveren.³¹ Als er immers geen betalingen hebben plaatsgevonden tussen de verrijkte en de verarmde, worden dezen niet ten onrechte geconfronteerd met anderen met wie zij niet in enigerlei rechtsverhouding staan. Alleen als een betaling heeft plaatsgevonden is deze confrontatie met derden wel in strijd met de gerechtvaardigde belangen van partijen, omdat zij een bepaalde rechtsverhouding hebben met degene

Opstellen aangeboden aan H.J. Snijders, Arnhem 1992, blz. 179.

31. De ongerechtvaardigde verrijking zal meestal dienen om andere vermogensverschuivingen terug te draaien dan betalingen zonder rechtsgrond. Als er wel betalingen hebben plaatsgevonden zouden deze naar mijn mening aan de hand van de onverschuldigde betaling moeten worden ongedaangemaakt. In een dergelijk geval is er geen plaats voor de actie uit ongerechtvaardigde verrijking om de betaling terug te draaien.

aan wie zij betalen en zij belang hebben bij ongedaanmaking in die betalingsverhouding.

Derhalve moet bij de ongerechtvaardigde verrijking het begrip 'ongerechtvaardigd' of ook wel 'zonder rechtsgrond' objectief worden benaderd.

6. CONCLUSIE

Het wordt tijd om deze beschouwing af te ronden. De causa-eis, zoals die onder het oude recht gold voor de overeenkomst, wordt in het huidige recht niet meer expliciet in de wet gesteld. Toch moet een overeenkomst in het huidige recht nog steeds een oorzaak hebben. Dit blijkt onder andere uit de regeling ten aanzien van de wilsgebreken. Een wilsgebrek kan aanleiding zijn om een overeenkomst te vernietigen. De oorzaak, dat wil zeggen de rechtvaardiging, van een overeenkomst wordt gevonden in het causa-beginsel.

De ongeoorloofde oorzaak is in het huidige recht, in gewijzigde vorm, terug te vinden in artikel 3:40 BW. Ook hier speelt de oorzaak van een overeenkomst en derhalve het causa-beginsel een rol.

Daarnaast blijkt dat het causa-beginsel in het huidige wetboek, hetgeen overigens ook onder het oude recht het geval was, tevens op andere gebieden een rol speelt. Deze andere leerstukken zijn onder andere de onverschuldigde betaling en de ongerechtvaardigde verrijking.

Concluderend meen ik dat het causa-beginsel in het huidige Burgerlijk Wetboek, ten aanzien van de oorzaak van een overeenkomst maar ook op andere gebieden, een belangrijke rol speelt.